

Analyzing Polysemy in "zædæn" Light Verb Constructions: A Constructional Morphology Perspective

Mohammad Hasanshahi Raviz¹, Pariya Razmdideh^{2*}

Introduction

Compound verbs represent a cornerstone of modern Persian, serving as a primary mechanism for lexical innovation and coping with the need to express novel concepts. These structures, typically formed by combining a non-verbal element (a noun, adjective, or prepositional phrase) with a semantically light verb, are highly frequent and productive. Among these light verbs, "zædæn" (prototypically meaning 'to hit' or 'to strike') stands out for its extraordinary versatility and frequency. Its semantic range is vast; foundational dictionaries like the Sokhan Dictionary (Anvari, 2002) list up to 71 distinct meanings for the verb. Its core, prototypical meaning involves the application of physical force, conceptually built around a triad of elements: an agent (the hitter), a patient (the entity hit), and an instrument or manner (the type of contact).

This study moves beyond traditional, purely lexical analyses to adopt the framework of Construction Morphology (Booij, 2010a, 2010b). This theoretical approach allows for a holistic analysis where the compound verb is treated as a construction—a stored pairing of form and meaning. The model posits a network of schematic constructions that license the formation of new words, utilizing key concepts such as constructional schemas, subschemas, default inheritance, and motivation. Our primary objective is to leverage this framework to systematically categorize the extensive array of "zædæn" compound verbs, map the intricate polysemous network that connects them, and analyze the cline of semantic bleaching that "zædæn" undergoes, from its concrete core meaning to highly abstract and grammaticalized functions. This analysis aims to provide a more coherent understanding of Persian word formation, with potential applications in pedagogical contexts for learners of Persian and in computational linguistics for natural language processing tasks.

1. Ph.D candidate at Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

2. Associate Professor of Linguistics at Vali-e-Asr University of Rafsanjan, Iran*.

Background

Construction Morphology is a word-based, constructionist model that sits within the broader paradigm of cognitive linguistics. It challenges strict modularity by arguing that morphological patterns are best represented as constructions—conventionalized form-meaning pairings—organized in a hierarchical lexicon (Jackendoff, 2007; Culicover & Jackendoff, 2005). Its formal foundations were significantly advanced by Booij (2010b), building on earlier type-based morphological work by Riehemann (1998).

In Persian linguistics, the application of Construction Morphology has gained considerable traction over the past decade. Following its introduction by Rafiei (2012), scholars have successfully deployed it to analyze a wide range of phenomena, including derivational suffixation (e.g., Bamshadi & Ghatreh, 2017; Bamshadi et al., 2018), prefixation (Bahrami-Khorshid & Namdari, 2019), and various compounding patterns (e.g., Karimi et al., 2023; Hasanpouran & Alizadeh, 2023). Crucially, this framework has proven particularly effective in handling polysemy, a central feature of the Persian verbal system. Previous work has already demonstrated its utility in analyzing other high-frequency light verbs like "gereftan" (to take) (Razmdideh & Hassan-Shahi Raviz, 2021). This study seeks to extend this successful line of inquiry to the complex and pervasive case of "zædæn".

Method

This research is grounded in a descriptive-analytical methodology. Data was systematically gathered from a combination of authoritative lexical sources and modern language corpora. The primary sources included the Sokhan Dictionary (Anvari, 2002), the Zansou Dictionary (Keshani, 1993), the Dictionary of Syntactic Valency of Persian Verbs (Rasooli et al., 2011), and the specialized Corpus of Persian Light Verb Constructions (Es'haghi & Karimi-Doostan, 2022). To capture neologisms and contemporary usage, online Persian dictionaries and language resources were also consulted. This process yielded a robust dataset of 330 distinct compound verbs featuring "zædæn".

Following collection, the data underwent a purification phase to remove non-compound entries. The remaining verbs were then subjected to a conceptual categorization, informed by existing dictionary classifications (e.g., Anvari, 2002; Family, 2006) and refined by native speaker linguistic intuition. The core of the analysis was conducted within the Construction Morphology framework. We posited a general constructional schema for Persian compound verbs, [X]I [zædæn]j[X]i[zædæn]j_Vk, and proceeded to identify the specific macro-schemas and their subsequent subschemas that are instantiated by the light verb "zædæn". The resulting network of schemas, organized from more abstract to more specific levels of description, is presented through detailed diagrams that visualize the hierarchical relationships and polysemous links within the data.

Results

Our analysis reveals that the semantic landscape of "zædæn" compound verbs is not chaotic but highly structured, organized into six primary macro-constructional schemas. Each schema is formally represented by a constructional template that pairs a specific morphological form with a core semantic value. The variable X in the nominal/adjectival slot (N/A) and the semantic variable SEM_i are co-indexed, meaning the specific meaning of the compound is a function of the element that occupies the X position.

The six identified macro-schemas are as follows:

1. The Impact Schema:

This schema generates verbs where an agent volitionally acts upon a patient, causing a change of state. Its formal representation is:

$\langle [X] \text{ N/A}_i [\text{zædæn}]_j \text{ V}_k \leftrightarrow [\text{Putting an effect related to SEM}_i]_k \rangle$

This overarching schema branches into several subschemas, including:

- Damaging/Attacking (e.g., *šamšir zædæn* → to strike with a sword; *hile zædæn* → to deceive),
- Transition/Modification (e.g., *jowš zædæn* → to boil),
- Trimming (e.g., *riš zædæn* → to shave),
- Partitioning (e.g., *parde zædæn* → to curtain off),
- Adding (e.g., *namak zædæn* → to salt).

2. The Emission/Spreading Schema:

This category covers verbs meaning to emit, disseminate, or spread something, often sensory outputs. Its formal representation is:

$\langle [X] \text{ N/A}_i [\text{zædæn}]_j \text{ V}_k \leftrightarrow [\text{Spreading related to SEM}_i]_k \rangle$

Key subschemas under this macro-schema include:

- Visual Emission (e.g., *barq zædæn* → to flash),
- Auditory Emission (e.g., *sut zædæn* → to whistle),
- Onomatopoeic Sounds (e.g., *qor-qor zædæn* → to gurgle),
- Human Vocalization (e.g., *faryad zædæn* → to scream),
- Musical Sound Production (e.g., *gitār zædæn* 'to guitar-hit' → to play the guitar).

3. The Transfer/Penetration Schema:

Verbs in this schema involve using an instrument to transfer a substance into an entity or to penetrate a surface. Its formal representation is:

$\langle [X] \text{ N/A}_i [\text{zædæn}]_j \text{ V}_k \leftrightarrow [\text{Transferring/Penetrating related to SEM}_i]_k \rangle$

This schema includes subschemas for:

- Substance Administration (e.g., *mādd zædæn* → to do drugs),
- Injection (e.g., *āmpul zædæn* 'to ampoule-hit' → to inject),
- Loading/Refueling (e.g., *bensin zædæn* 'gasoline' → to refuel).

4. The Rapid Action Schema:

This schema captures quick, instantaneous, and often momentary actions, which are highly prevalent in colloquial speech. Its formal representation

is:

<[[X] N/A_i [zædæn]_j]V_k ↔ [Quick action related to SEM_i]_k>

Subschemas under this macro-schema include:

- Creation/Establishment (e.g., *māgāze zædæn* → to set up a shop),
- Preparation (e.g., *māye zædæn* → to add yeast),
- Quick Measurement (e.g., *tæxmin zædæn* → to estimate),
- Communication (e.g., *telefon zædæn* → to telephone/call).

5. The Automatic Movement Schema:

This category describes dynamic, often repetitive and involuntary motions.

Its formal representation is:

<[[X] N/A_i [zædæn]_j]V_k ↔ [Automatic movement related to SEM_i]_k>

This is realized through subschemas such as:

- Rhythmic Movement (e.g., *par zædæn* 'to feather' → to flap wings),
- Excitatory Movement (e.g., *čarx zædæn* → to spin; *zānu zædæn* → to kneel).

6. The Theft Schema:

This is a small but distinct and productive schema with no further subschemas. It specifically generates verbs meaning to steal or take illicitly. Its formal representation is:

<[[X] N/A_i [zædæn]_j]V_k ↔ [Stealing related to SEM_i]_k>

Here, X is typically a noun denoting the source or location of the theft (e.g., *jib zædæn* → to pickpocket; *bānk zædæn* → to rob a bank).

A key finding that cuts across all schemas is the cline of semantic bleaching that the light verb "zædæn" undergoes. It can retain a strong sense of its original meaning of force and impact (e.g., in the Impact schema) or be almost entirely delexicalized, serving primarily to convert the non-verbal element into a predicate while often imparting a nuanced meaning of suddenness, speed, or efficacy, as is most evident in the Rapid Action and Automatic Movement schemas. This continuum confirms earlier observations (e.g., Mansouri, 2013) and highlights the grammaticalization path of this high-frequency light verb.

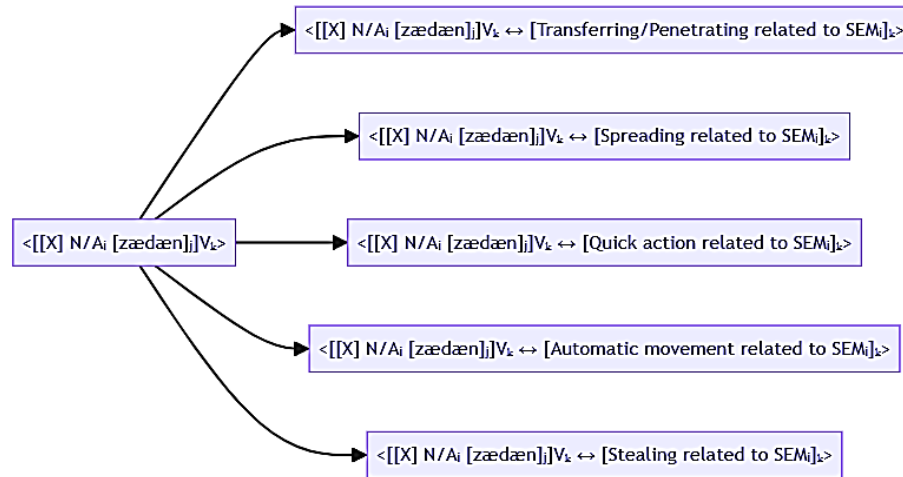

Figure 1: "Six macro-constructual schemata of Persian compound verbs with the light verb 'zædæn'"

Discussion

This study underscores the powerful explanatory capacity of Construction Morphology for tackling complex morphological phenomena in Persian. The framework successfully accounts for the extensive polysemy of "zædæn" compound verbs not as a list of arbitrary meanings but as a structured, motivated network of related constructions. The identified schemas and subschemas, linked by inheritance hierarchies, reveal a systematic architecture behind what might otherwise appear to be an erratic set of expressions.

The pervasive features of suddenness and speed across many schemas can be interpreted as semantic traces inherited from the core meaning of "zædæn", even in its most bleached forms. This grammaticalization process is a fundamental driver of linguistic productivity, allowing the language to efficiently create new verbs, particularly for adapting loanwords (e.g., email zædæn, tag zædæn) and conceptualizing new actions.

The implications of this research are twofold. Theoretically, it provides strong evidence for construction-based approaches to morphology, demonstrating their superiority over strictly lexical list models in dealing with productive and polysemous systems. Practically, the detailed schema-based description offers a valuable resource for pedagogy, providing a clear, structured framework to help learners master this challenging aspect of Persian vocabulary. For computational linguistics, these schemas can be formalized and implemented to significantly improve the performance of NLP systems in tasks involving parsing, generating, and translating Persian compound verbs.

References

- Anvari, H. (2002). *Farhang-e Bozorg-e Sokhan*. Tehran: Sokhan.
- Bahrami-Khorshid, S., & Namdari, A. (2019). “The Study of Prefixed Verbs in Persian within the Framework of Construction Morphology”. *Research in Western Iranian Languages and Dialects*, 7(2): 35-55. doi: 10.22126/jlw.1970.1072
- Bamshadi, P., & Ghatreh, F. (2017). “The polysemy of the Persian suffix '-i': A Construction Morphology approach”. *Linguistic Investigations*, 8(2): 265-289.
- Booij, G. (2010a). Compound construction: schemas or analogy? In S. Scalise & I. Vogel (Eds.), *Cross-disciplinary issues in compounding* (93–108). John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/cilt.311.08boo>
- Booij, G. (2010b). *Construction Morphology*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199274269.001.0001>
- Culicover, P. W., & Jackendoff, R. (2005). *Simpler syntax*. Oxford: Oxford University Press.
- Es'haghi, M., & Karimi-Doostan, G. (2022). The Corpus of Persian Light Verb Constructions. *Journal of Linguistic Research*, 14(1): 173-198. <https://literature.ut.ac.ir/compound-verb>
- Family, N. (2006). *Exploration of Semantic Space: The Case of Light Verb Construction in Persian* [PhD dissertation, EHES]. <https://tel.archives-ouvertes.fr/tel-00011891>
- Hasanpuran, Z. and Alizadeh, A. (2024). Investigating the Compound Words Ended to “Negar” Stem in Persian Language: A Cognitive Approach. *Language Research*, 14(2): 79-104. doi: 10.22059/jolr.2024.363973.666852
- Jackendoff, R. (2007). A parallel architecture perspective on language processing. *Brain Research*, 1146: 2–22. <https://doi.org/10.1016/j.brainres.2006.08.111>
- Karimi, K., Najafian, A., Mahdi-Beyraghdar, R., & HosseiniMaasoum, S. M. (2024). “Redefinition of Compounding in Sorani Kurdish Morphology: An Investigation on Nominal Compounds in Construction Morphology Approach”. *Research in Western Iranian Languages and Dialects*, 12(1): 73-94. doi: 10.22126/jlw.2023.9211.1704
- Kashani, K. (1993). *The Zansu Persian Dictionary*. Tehran: Center of University Press.
- Mansouri, M. (2013). The light verb in Persian compound verbs. *Studies of Languages and Dialects of Western Iran*, 1(1): 77-104.
- Rafiei, A. (2012). “The concept of agent in Persian derived words”. *Linguistic Researches*, 2(7): 19-32.
- Rasooli, M. S., Moloodi, A. S., Kouhestani, M., Minaei Bidgoli, Behrouz. (2011). A Syntactic Valency Lexicon for Persian Verbs: The First Steps towards Persian Dependency Treebank. In *5th Language & Technology Conference (LTC): Human Language Technologies as a Challenge for Computer Science and Linguistics*, Poznań, Poland, pp. 227-231.
- Razmdideh, P., & Hassan-Shahi Raviz, M. (2021). Analyzing the polysemy of Persian compound verbs with the light verb 'gereftan' based on Construction Morphology. *Iranian Journal of Language and Linguistics*, 6(2): 213-252. <https://doi.org/10.22099/jill.2022.42693.1294>
- Riehemann, S. Z. (1998). “Type-based derivational morphology”. *The Journal of Comparative Germanic Linguistics*, 2(1): 49–77. <https://doi.org/10.1023/A:1009713009957>

چندمعنایی همکرد «زدن» در افعال مرکب زبان فارسی از منظر صرف ساختی

محمد حسن‌شاهی راویز^۱

پریا رزم‌دیده^{۲*}

مقاله پژوهشی

چکیده

در این جستار به بررسی افعال مرکب با همکرد «زدن» در زبان فارسی از منظر صرف ساختی پرداخته شده‌است. پژوهش حاضر رویکردی توصیفی-تحلیلی دارد و با بهره‌گیری از داده‌های گردآوری شده از منابع متنوع لغوی و پیکره‌های زبانی، به شناسایی و تحلیل طرح‌واره‌های ساختی این افعال می‌پردازد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که افعال مرکب با همکرد «زدن» را می‌توان در شش طرح‌واره ساختی کلی دسته‌بندی کرد که هر کدام دارای زیرطرح‌واره‌های خاص خود هستند. این طرح‌واره‌ها بر اساس معانی مختلف همچون تأثیرگذاری، حرکت، تولید، تغییر حالت، ایجاد و انجام عمل شکل گرفته‌اند. همچنین، مشخص شد که فعل «زدن» در این ساخت‌ها دارای درجات مختلفی از سبک‌شدگی است که می‌توان آن را بر روی یک پیوستار نشان داد. این پژوهش با ارائه تحلیلی جامع از ساختار و معنای افعال مرکب با همکرد «زدن»، به درک بهتر نظام واژه‌سازی زبان فارسی کمک می‌کند.

کلیدواژه‌ها: فعل مرکب، صرف ساختی، طرح‌واره‌های ساختی، همکرد زدن.

✉ m_hasanshahi@atu.ac.ir

۱- دانشجوی دکتری زبان‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

✉ p.razmdideh@vru.ac.ir

۲- دانشیار زبان‌شناسی، دانشگاه ولی‌عصر(عج) رفسنجان، ایران (نویسنده مسئول)

۱- مقدمه

در زبان‌شناسی معاصر، افعال مرکب به‌عنوان یکی از پربسامدترین و کارآمدترین سازوکارهای زبانی واژگانی در زبان فارسی شناخته می‌شوند (اسحاقی و کریمی‌دوستان، ۱۴۰۰: ۲۵). این ساخت‌های ترکیبی نقش بسزایی در توسعه و غنی‌سازی خزانه واژگانی این زبان ایفا می‌کنند. به‌طور خاص، هنگامی که ضرورت بیان مفهومی نوظهور در زبان فارسی احساس می‌شود، فرآیند ساخت افعال مرکب به‌عنوان راهکاری غالب و مؤثر برای پاسخگویی به این نیاز زبانی مورد استفاده قرار می‌گیرد. زبان‌شناسان زیادی (دبیرمقدم، ۱۳۸۴؛ حق‌شناس، ۱۳۸۷؛ خانلری، ۱۳۹۲: ۱۷۷-۲۳۹؛ باطنی، ۱۳۹۲: ۷۹؛ انوری و احمدی گیوی، ۱۳۹۲؛ لازار، ۱۳۹۳) دربارهٔ افعال مرکب اظهار نظر کرده‌اند و عقیده‌های مختلفی حول اجزای افعال مرکب در زبان فارسی وجود دارد. در این پژوهش از دیدگاه صرف ساختی^۱ (بوی^۲، ۲۰۱۰ الف و ب؛ ۲۰۱۸) به این افعال پرداخته می‌شود؛ یعنی نگاهی کل‌گرایانه^۳ که این افعال را یک ساخت می‌داند و با رویکرد واژه‌بنیاد دست به بررسی این افعال می‌زنند. صرف ساختی قسمتی از دستور ساختی است که توسط بوی (۲۰۱۰ الف و ب) ایجاد شد. او مفاهیم و سازوکارهای مربوط به دستور ساختی را به حوزه صرف تعمیم داد. مفاهیمی همچون «طرح‌واره‌های ساختی^۴»، «زیرطرح‌واره‌ها»، «وراثت پیش‌فرض^۵» و «انگیختگی^۶» از اصول مطالعات صرف ساختی است که در مواجهه با داده‌های زبانی به‌کار گرفته می‌شوند.

در چارچوب زبان‌شناسی شناختی، مفهوم «ساخت^۷» در مطالعات دستور ساختی از اهمیت قابل توجهی برخوردار است. به‌طور خاص، رویکرد صرف ساختی، که دیدگاهی واژه‌بنیاد دارد، در تحلیل و بررسی ترکیبات و افعال مرکب کارآمدی قابل ملاحظه‌ای از خود نشان داده است. در زبان فارسی نیز افعال مرکب از نقش مهمی در واژه‌سازی برخوردار هستند و ترکیب یکی از راه‌های واژه‌سازی به‌ویژه در مواجهه با ساخت فعل با وام‌واژه‌ها و کلمات جدید است. از این‌رو، در این پژوهش برآنیم با ترسیم طرح‌واره‌ها و زیرطرح‌واره‌های ذیل آن‌ها، الگوهای ساخت افعال مرکب با همکرد «زدن» را شناسایی و واکاوی کرده و چندمعنایی موجود در ساخت‌های حاوی این مفاهیم را نشان دهیم. بنابراین، مطالعه دقیق و نظام‌مند افعال مرکب در چارچوب صرف ساختی نه تنها به درک عمیق‌تر ساختار و کارکرد این افعال در زبان فارسی کمک می‌کند، بلکه می‌تواند راهگشای توسعه الگوهای کارآمد برای واژه‌سازی و غنی‌سازی زبان در مواجهه با نیازهای زبانی نوظهور باشد (دبیرمقدم، ۱۴۰۱: ۳۱۱-۳۱۰). همچنین نگاهی نو به

1. Construction Morphology
2. Booi
3. holistic
4. constructional schema
5. default inheritance
6. motivation
7. construction

الگوی ساخت‌واژی این افعال نشان می‌دهد که می‌تواند در آموزش زبان فارسی و زبان‌شناسی رایانشی متمرکز به ثمر باشد (بامشادی، ۱۳۹۸: ۲۱۸-۲۱۵).

۲- پیشینه پژوهش

صرف ساختی نظریه‌ای صرفی است که هدف آن درک بهتر دستور زبان و همچنین رابطه بین نحو، صرف و واژگان است. سوزان ز. ریمان^۱ در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود در سال ۱۹۹۳ مبانی نظری این رویکرد را توسعه داد که بعداً در سال ۱۹۹۸ منتشر شد. وی رویکرد خود را صرف مبتنی بر نوع^۲ نامید. این نظریه به‌طور کامل در چارچوب دستور ساخت گروهی هسته بنیان^۳ فرمول‌بندی شد، اما اساساً از ایده‌ها و مفاهیمی استفاده می‌کرد که بعدها در دستور ساختی محبوب شدند. بوی از حدود سال ۲۰۰۰ به بعد، با استفاده و گسترش ایده‌های ریمان، آثاری را تحت عنوان صرف ساختی منتشر کرد. مطالعات صرف ساختی در زبان فارسی نیز، طی دهه اخیر رشد قابل توجهی داشته است. رفیعی (۱۳۹۱) از پیشگامان معرفی این رویکرد در پژوهش‌های فارسی بود که کارآمدی آن را در تحلیل الگوهای واژه‌سازی فارسی نشان داد. پس از آن، پژوهشگران متعددی از این چارچوب برای بررسی جنبه‌های مختلف ساخت‌واژه فارسی بهره بردند. مطالعات انجام شده عمدتاً بر تحلیل پسوندها (بامشادی و قطره، ۱۳۹۶؛ بامشادی و همکاران، ۱۳۹۷؛ رفیعی و رضایی، ۱۳۹۸)، پیشوندها (بهرامی‌خورشید و نامداری، ۱۳۹۸) و الگوهای ترکیب (کریمی و همکاران، ۱۴۰۲؛ حسن‌پوران و علیزاده، ۱۴۰۲؛ ظهرابی و رفیعی، ۱۴۰۳) متمرکز بوده‌اند. همچنین برخی پژوهش‌ها به بررسی افعال مرکب و پیشوندی پرداخته‌اند (امینی، ۱۳۹۵؛ بهرامی‌خورشید و نامداری، ۱۳۹۸). مفاهیم کلیدی صرف ساختی مانند طرح‌واره‌های ساختی، زیرطرح‌واره‌ها، وراثت پیش‌فرض و انگیزتگی در این مطالعات به‌کار گرفته شده‌اند (رفیعی و ترابی، ۱۳۹۳). توجه ویژه به پدیده چندمعنایی و تلاش برای تبیین آن در سطح طرح‌واره‌های انتزاعی از ویژگی‌های بارز این پژوهش‌هاست (عظیم‌دخت و رفیعی، ۱۳۹۸؛ رزم‌دیده و خیرمند، ۱۳۹۹). برخی محققان نیز به مقایسه کارآمدی صرف ساختی با رویکردهای دیگر مانند صرف واژگانی پرداخته و مزایای آن را نشان داده‌اند (عباسی، ۱۳۹۶). همچنین تلاش‌هایی برای تلفیق صرف ساختی با نظریه‌های مرتبط مانند دستور شناختی یا معناشناسی قالبی صورت گرفته است (بامشادی، ۱۳۹۸؛ رزم‌دیده و حسن‌شاهی راویز، ۱۴۰۲). بررسی افعال مرکب با همکردهای گرفتن در چهارچوب صرف ساختی (رزم‌دیده و حسن‌شاهی راویز، ۱۴۰۰)، نیز قبلاً صورت گرفته است. در مجموع، این مطالعات نشان داده‌اند که صرف

1. Riehemann

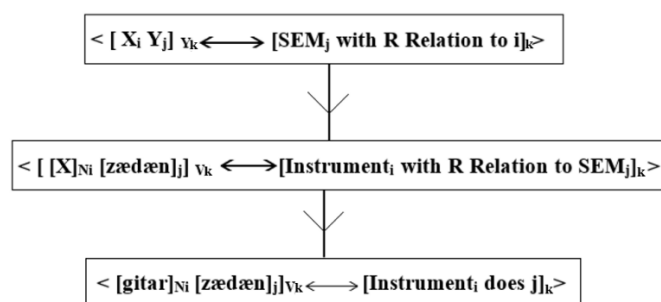
2. type-based morphology

3. Head-Driven Phrase Structure Grammar

ساختی چارچوبی مناسب برای تحلیل پدیده‌های پیچیده ساخت‌واژی فارسی است و می‌تواند بینش‌های ارزشمندی درباره ساختار و کارکرد نظام واژه‌سازی این زبان ارائه دهد (بامشادی و همکاران، ۱۴۰۰).

۳- مبانی نظری

صرف ساختی رویکردی واژه‌بنیاد و ساخت‌بنیاد در زبان‌شناسی شناختی است که واژه‌ها را واحدهای معنادار مستقل می‌داند. این رویکرد بر جفت‌شدگی نظام‌مند صورت و معنا در ساخت‌ها تأکید دارد (جکندوف^۱، ۲۰۰۷؛ کولی‌کاور^۲ و جکندوف، ۲۰۰۵؛ ۲۰۰۶). ساخت‌ها از طریق طرح‌واره‌های ساختی تبیین می‌شوند که نشان‌دهنده ویژگی‌های کلی واژه‌ها هستند. طرح‌واره‌ها در سطوح مختلف انتزاع قرار دارند و روابط سلسله‌مراتبی و شبکه‌ای بین آن‌ها برقرار است. این رویکرد امکان تولید واژه‌های جدید را بر اساس طرح‌واره‌های موجود فراهم می‌کند.

شکل ۱: روابط سلسله‌مراتبی طرح‌واره‌های واژه پیچیده گیتار زدن

در تحلیل بوی (۲۰۱۲؛ ۲۰۱۵)، طرح‌واره‌های ساختی به‌عنوان ابزاری برای بازنمایی ساخت‌های صرفی مطرح شده‌اند. این طرح‌واره‌ها در سطح کلی‌تر قرار دارند، در حالی که زیرطرح‌واره‌ها به جزئیات بیشتری پرداخته و معانی دقیق‌تری را نشان می‌دهند. سطوح زیرطرح‌واره‌ها وارث خصوصیات طرح‌واره‌های بالاتری هستند، اما در مواقعی ممکن است تغییراتی در شکل ظاهری داشته باشند که به مفهوم «وراثت پیش‌فرض» منجر می‌شود. مفهوم دیگری که در این نظریه مطرح است، «انگیختگی» است که بیانگر این است که واژه‌های پیچیده می‌توانند از طریق زیرطرح‌واره‌ها ایجاد شوند. با این حال، گاهی یک واژه فقط از لحاظ شکل با یک زیرطرح‌واره مطابقت دارد، اما از لحاظ معنا مستقل از آن عمل می‌کند. نظریه صرف ساختی، با استفاده از طرح‌واره‌ها و زیرطرح‌واره‌ها، چندمعنایی موجود در زبان را

1. Jackendoff

2. Culicover

توضیح می‌دهد. این چندمعنایی در سطح طرح‌واره‌های انتزاعی دیده می‌شود و به «چندمعنایی ساختی» شهرت یافته است. این نظریه نوع جدیدی از چندمعنایی را معرفی می‌کند که بر اساس روابط انتزاعی بین شکل و معنای زبانی تعریف می‌شود.

۴- روش‌شناسی

این پژوهش با رویکردی توصیفی-تحلیلی به بررسی چندمعنایی افعال مرکب با همکرد «زدن» در زبان فارسی می‌پردازد. داده‌های پژوهش از منابع متنوعی جمع‌آوری شده است. منابع واژگانی مورد استفاده شامل فرهنگ زانسو (کشانی، ۱۳۷۲)، فرهنگ بزرگ سخن (۱۳۸۱)، فرهنگ ظرفیت نحوی افعال فارسی (رسولی و همکاران، ۲۰۱۱) و پیکره ساخت‌های فعل سبک زبان فارسی (اسحاقی و کریمی‌دوستان، ۱۴۰۱) می‌باشد. همچنین برای گردآوری نوآورانه‌ها از فرهنگ واژه‌یاب برخط فارسی استفاده شده است. در مجموع، ۳۳۰ فعل مرکب با همکرد «زدن» جمع‌آوری شد. پس از گردآوری داده‌ها، مراحل پالایش و خالص‌سازی انجام شد. منظور از خالص‌سازی، حذف داده‌هایی است که فعل مرکب نبودند. سپس، افعال مرکب بر اساس تقسیم‌بندی فرهنگی بزرگ سخن (۱۳۸۱)، فامیلی (۲۰۰۶) و شم زبانی پژوهشگر، مورد دسته‌بندی مفهومی قرار گرفتند. برای هر دسته مفهومی، مثال‌هایی ارائه شده است تا درک بهتری از این افعال فراهم شود. تحلیل داده‌ها در چارچوب صرف ساختی و با استفاده از مفهوم طرح‌واره‌های ساختی انجام شده است. طرح‌واره ساختی کلی $[X_i Y_j]Y_k$ برای افعال مرکب فارسی در نظر گرفته شد و زیرطرح‌واره‌های مربوط به همکرد «زدن» از این طرح‌واره کلی استخراج گردید. با توجه به پویایی و زایایی فرآیند ساخت افعال مرکب در زبان فارسی، این پژوهش به بررسی نوآورانه‌ها و افعال مرکب جدید نیز پرداخته است. این امر به‌ویژه در مورد افعال مرکبی که فعل‌یار آن‌ها به‌وسیله قرض‌گیری واژگانی به زبان فارسی وارد شده‌اند، مانند تگ زدن، پسوورد زدن، کد زدن و غیره، مورد توجه قرار گرفته است. در فرآیند تحلیل داده‌ها، ابتدا طرح‌واره‌های ساختی کلی برای افعال مرکب با همکرد «زدن» شناسایی شده و سپس زیرطرح‌واره‌های مربوطه استخراج گردیده‌اند. این طرح‌واره‌ها از سطوح انتزاعی به سمت سطوح عینی‌تر مرتب شده‌اند تا بتوان الگوهای ساخت این افعال را به خوبی نمایش داد. در نهایت، یافته‌های پژوهش در قالب نمودارهایی ارائه شده‌اند که نشان‌دهنده انواع مختلف افعال مرکب با همکرد «زدن»، الگوهای ساختی رایج، و چندمعنایی حاضر در این افعال می‌باشند. این یافته‌ها امکان درک عمیق‌تری از ماهیت و کارکرد افعال مرکب با همکرد «زدن» در زبان فارسی را فراهم می‌آورند و می‌توانند در مطالعات آتی در زمینه صرف و نحو زبان فارسی مورد استفاده قرار گیرند.

۵- تجزیه و تحلیل داده‌ها

فعل «زدن» همواره از پرکاربردترین افعال در زبان فارسی محسوب می‌شود. این فعل دارای دامنه معنایی گسترده‌ای است که تنوع آن ناشی از کاربرد در موقعیت‌ها و زمینه‌های گوناگون زبانی است. مطابق با فرهنگ سخن (انوری، ۱۳۸۱)، برای این فعل ۷۱ مفهوم متفاوت ثبت شده است. معنای سرنمونی این فعل در نقش اصلی خود، مفهوم «اعمال ضربه فیزیکی» را نمایندگی می‌کند. این فرهنگ مرجع (انوری، ۱۳۸۱: ۳۸۳۵) معنای پایه‌ای را «اعمال نیرو یا فشار بر یک شیء یا نقطه مشخص» تعریف می‌کند. در چنین ساختاری، فاعل (کنشگر) به‌عنوان عنصر اول، با استفاده از ابزار یا واسطه‌ای به‌عنوان عنصر دوم، بر شیء یا هدف سوم تأثیر می‌گذارد. بدین ترتیب سه رکن اساسی در این کنش زبانی قابل شناسایی است: «ضربه زننده»، «ضربه خورنده» و «نوع برخورد یا تماس».

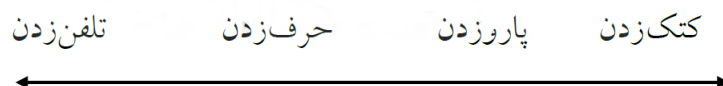
همان‌گونه که بهرامی و شیخیان‌پور (۱۳۹۸: ۱۹۳) با استناد به پژوهش ریمر^۱ (۲۰۰۵: ۱۷۹-۱۸۱) بیان می‌کنند، مفهوم بنیادین فعل «زدن» به تماس فیزیکی میان عامل ضربه‌زننده و سطح شیء ضربه‌خورنده اشاره دارد. آنان همچنین تأکید می‌کنند که گسترش معنایی این فعل متأثر از همان سه عنصر پیش‌گفته است؛ به این معنا که تغییر در هر یک از مؤلفه‌های عامل ضربه، هدف ضربه و شیوه تماس، می‌تواند به تغییر معنایی فعل و فاصله گرفتن آن از معنای اولیه بینجامد.

به‌عنوان نمونه، هر یک از این عناصر می‌توانند از حالت عینی و فیزیکی خارج شده و در قالب مفاهیم انتزاعی یا «صورت‌های دوبعدی»^۲ ظاهر شوند. این تحول موجب می‌شود معنای فعل از مفهوم سرنمونی خود فاصله بگیرد و به برداشتی ذهنی و انتزاعی تبدیل شود. برای مثال، در فعل مرکب «حرف زدن»، هم‌کرد «حرف» که نقش ضربه‌زننده را ایفا می‌کند، ماهیتی غیرملموس و انتزاعی دارد. بر این اساس، می‌توان افعال مرکب با «زدن» را در طیفی پیوسته از معانی در نظر گرفت که از عینی تا انتزاعی گسترده شده‌اند.

به تعبیر منصوری فعل سبک زدن به لحاظ معنایی با توجه به فاصله‌ای که از معنای سرنمونی خود دارد، حالتی «فازی» به خود گرفته و بروی یک پیوستار قابل تصور است. یعنی هر چه این فاصله بیشتر شود، فعل نیز بیشتر از معنا تهی شده و رنگ می‌بازد (۱۳۹۲: ۹۴). او در مقاله خود چند دسته از افعال مرکب همراه با همکرد «زدن» را می‌آورد که پیوستار سبک شدگی این همکرد را نشان دهد و طبق این تحلیل‌ها «شکل ۲» را از این پیوستاری که از فعل سبک زدن در افعال مرکب به آمده را در مقاله خود ارائه می‌دهد.

1. Riemer

2. Two-dimensional object

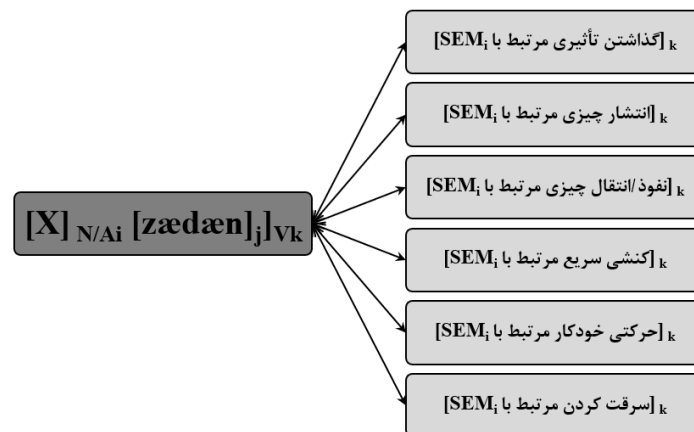

شکل ۲: پیوستاری از سبک‌شدگی فعل سبک «زدن» در افعال مرکب زبان فارسی

(منصوری، ۱۳۹۲: ۹۵)

شایان ذکر است که افعال مرکب با همکرد «زدن» دارای ویژگی‌های مشترک متعددی هستند که برخی از این وجوه اشتراک از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند. به‌عنوان نمونه، کنشی که در این‌گونه افعال توسط عامل (عموماً نهاد جمله) انجام می‌گیرد، غالباً بی‌اختیار یا ناگهانی است و امکان تکرارپذیری بالقوه دارد. نکته‌ی حائز اهمیت آن‌که این کنش عموماً سریع و تأثیرگذار توصیف می‌شود. برای نمونه، برای بیان خواب کوتاه از «چرت زدن» استفاده می‌شود، حال آن‌که برای اشاره به خواب طولانی‌مدت، فعل مرکب جایگزین به‌کار می‌رود. یا در مثالی دیگر، عمل پرش در آب با «شیرجه زدن» بیان می‌شود، اما فعالیتی مستمر مانند شنا با همکردهای دیگری چون «شنا کردن» یا «غوطه خوردن» توصیف می‌گردد (سیاوشی، ۱۳۹۲: ۵۷). از این‌رو می‌توان به نکته‌ی کلیدی دیگری اشاره کرد: جایگزینی افعال سبک «کردن» با «زدن» فرایندی یکسویه است؛ چرا که حتی فعل «کردن» که تقریباً به‌طور کامل از معنای سرنمونی خود تهی شده است، در مواردی همچون «مست کردن» همچنان اثری از معنای کنشی را در خود حفظ کرده است.

حال از آنجا که همکرد «زدن» پیوستاری از سبک‌شدگی معنایی دارد، ضروری است که دسته‌بندی جامع و عمیق‌تری را برای آن ارائه داد. در تقسیم‌بندی پیش‌رو، طرح‌واره‌های ساختی این گروه از افعال مرکب را با در نظر گرفتن جزء غیرفعلی (فعل‌یار) به‌عنوان صفت یا اسم تحلیل می‌کنیم. در طبقه‌بندی مفهومی فعل‌های مرکب با همکرد زدن، می‌توان آن‌ها را در ۶ طرح‌واره ساختی کلان دسته‌بندی نمود و در ادامه به تبیین زیرطرح‌واره‌های هر یک خواهیم پرداخت:

شکل ۳: نشی طرح‌واره ساختی کلان افعال مرکب فارسی همراه با همکرد «زدن»

اکنون به بررسی هر یک از این طرح‌واره‌های ساختی کلان پرداخته و با ذکر نمونه‌های کاربردی، زیر طرح‌واره‌های مرتبط با هر کدام را تشریح می‌کنیم:

تأثیر گذاشتن

در این طرح‌واره ساختی افعال مرکبی ایجاد می‌شود که «زدن» در آن‌ها توسط یک عامل ابتدایی بر روی موجودیت دیگری رخ می‌دهد که این عمل ارادی و مستقیم است و سبب تغییر حالت موجودیت دوم می‌شود. همان‌طور که اشاره شد این اعمال اغلب آنی و در زمان و فضا سریع است. طرح‌واره ساختی این دسته از افعال به این صورت است:

$$1. [[X]_{N/Ai} [zædæn]_j]_{vk} \leftrightarrow [SEM_i]_k \text{ گذاشتن تأثیری مرتبط با } SEM_i$$

در بخش صوری این طرح‌واره‌ها، مقوله فعل‌یار با نماد X نشان داده شده که متغیر این طرح‌واره ساختی است. فعل‌یار در زیر طرح‌واره‌های مرتبه پایین‌تر به صورت اسم (N) یا صفت (A) خواهد بود. واژه حاصل از همه این طرح‌واره فعل مرکب که با نماد (V) نشان داده شده است. نمایه‌های i و j و k مطابقت میان ساختار صوری و معنایی زیربخش‌های درون طرح‌واره را نشان می‌دهد و نمایه k یعنی معنی کل ساخت با صورت کلی آن هماهنگ است. SEM نیز مخفف SEMANTICS است که به معنی متغیر اشاره دارد. تعبیر از تأثیر نیز همان تغییر حالت در هستار دوم رویداد است. برای این طرح‌واره ساختی (۱) پنج زیر طرح‌واره قابل تصور است که این تقسیم به حیث تفاوت‌های معنایی انجام شده است که به ترتیب به تبیین هر کدام از زیر طرح‌واره‌های ساختی که در «شکل ۴» نشان داده شده‌اند می‌پردازیم. همه این زیر طرح‌واره‌ها زیرمجموعه طرح‌واره ساختی (۱) هستند و که طبق مفهوم وراثت پیش‌فرض در دل خود معنی «اثر گذاشتن/مؤثر بودن» را دارند.

2. $[[X]_{N/Ai} [zædæn]_j]_{V_k} \leftrightarrow [SEM_i \text{ با مرتبط کردن حملۀ رساندن}]_k$

2a. $[[X]_{N/Ai} [zædæn]_j]_{V_k} \leftrightarrow [SEM_i \text{ با مرتبط کردن اشتباه انداختن}]_k$ یا به اشتباه انداختن مرتبط با SEM_i

2b. $[[X]_{N/Ai} [zædæn]_j]_{V_k} \leftrightarrow [SEM_i \text{ با مرتبط کردن حملۀ فیزیکی}]_k$

تمامی افعالی که توسط طرح‌واره ساختی (۲) تشکیل می‌شوند حاوی معنای «آسیب رساندن» هستند. حال این آسیب رساندن یا فیزیکی است یا روانی. بر همین اساس آن را به دو زیرطرح‌واره ساختی (۲الف) و (۲ب) تقسیم کرده‌ایم.

2a. $[[X]_{N/Ai} [zædæn]_j]_{V_k} \leftrightarrow [SEM_i \text{ با مرتبط کردن اشتباه انداختن}]_k$

در زیرطرح‌واره ساختی (۲الف) افعال مرکبی که حاصل از آن هستند، معنای «فریب دادن» را در خود دارند. در این صورت در جایگاه فعل‌یار این افعال یا همان جایگاه نمایه i در طرح‌واره ساختی به جای X ، واژه‌هایی با مفهوم نیرنگ و فریب می‌نشینند. مثال‌هایی از افعال مرکب حاصل از این طرح‌واره ساختی در زبان فارسی: گول زدن، بلف زدن، حیلۀ زدن، حقۀ زدن، کلک زدن، نارو زدن، نیرنگ زدن، جر زدن، بامبول زدن.

2b. $[[X]_{N/Ai} [zædæn]_j]_{V_k} \leftrightarrow [SEM_i \text{ با مرتبط کردن حملۀ فیزیکی}]_k$

در طرح‌واره ساختی (۲ب) افعال مرکبی که حاصل از آن هستند، معنای «حملۀ کردن» را در خود دارند. اما این حملۀ می‌تواند با توجه به عوامل ضربه زنده و نوع ضربه یا تماس تفاوت‌های معنایی بسیار متفاوتی داشته باشد. در تقسیم‌بندی اولیه می‌توانیم زیرطرح‌واره ساختی آن‌ها را به «حملۀ با سلاح» و «حملۀ بدون سلاح» تقسیم کنیم. یعنی اگر در جایگاه X نام سلاحی بنشینند، فعل مرکبی ایجاد می‌شود که معنای «ایجاد جراحت در موجودیت دیگر توسط یک نوع سلاح» را دارد (مانند خنجر زدن، چاقو زدن، شمشیر زدن، کارد زدن، تیر زدن، موشک زدن، گلوله زدن، گوله زدن، خمپاره زدن، ناوک زدن، ساچمه زدن، توپ زدن، ترکش زدن، پتک زدن، چکش زدن، چوبه زدن، تبر زدن، تبر خون زدن، تازیانه زدن، شلاق زدن)؛ اما اگر در جایگاه فعل‌یار نام سلاحی ننشینند و واژه‌هایی با معنای نوعی ضربه توسط اعضای بدن مثل مشت یا لگد باشد، در این صورت افعال مرکب منتج از این طرح‌واره، معنای «ضربه زدن به چیزی/کسی بدون سلاح و با اعضای بدن» را در خود دارند (مانند مشت زدن، لگد زدن، سیلی زدن، کتک زدن، اردنگی زدن، پنجول زدن، پشت پا زدن، قفا زدن، سقلمه زدن، چک زدن، تشر زدن، تیپا زدن، ضربه زدن، لت زدن).

3. $[[X]_{N/Ai} [zædæn]_j]_{V_k} \leftrightarrow [SEM_i \text{ با مرتبط کردن اصلاح/وضعیت جدید}]_k$

3a. $[[X]_{N/Ai} [zædæn]_j]_{V_k} \leftrightarrow [SEM_i \text{ با مرتبط کردن غیرمستقیم}]_k$ انتقال به وضعیت جدید بطور غیرمستقیم مرتبط با SEM_i

3b. $[[X]_{N/Ai} [zædæn]_j]_{V_k} \leftrightarrow [SEM_i \text{ با مرتبط کردن مستقیم}]_k$ انتقال به وضعیت جدید بطور مستقیم مرتبط با SEM_i

تمامی افعالی که توسط طرح‌واره ساختی (۳) تشکیل می‌شوند حاوی معنای «انتقال به وضعیت / حالت جدید» هستند. حال این تغییر وضعیت می‌تواند مستقیم باشد و یا می‌تواند به صورت غیرمستقیم شکل بگیرد. بر همین اساس آن را به دو زیرطرح‌واره ساختی (۳ الف) و (۳ ب) تقسیم کرده‌ایم.

3a. $[[X]_{N/Ai} [zædæn]_j]_{V_k} \leftrightarrow [SEM_i]$ انتقال به وضعیت جدید به طور غیرمستقیم مرتبط با

طرح‌واره (۳ الف) افعال مرکبی با مفهوم «بروز نشانه‌هایی از وضعیتی جدید که طی یک واکنش شیمیایی یا زیستی بوده است» می‌سازد. معمولاً در طرح‌واره ساختی فوق به جای X می‌تواند واژه‌هایی با معنای نوعی نشانه یا واکنش زیستی/شیمیایی می‌آید. این طرح‌واره ساختی افعال بسیار زیادی را در خود جای می‌دهد. تمامی افعالی که معنای «رویدن» دارند، در این دسته قرار می‌گیرند؛ افعالی همچون برگ زدن، جوانه زدن، شکوفه زدن و غیره. و همچنین تمام علائم بیماری که در پوست ظاهر می‌شوند. همچنین تغییرات به وضعیت‌های جدید که به دنبال واکنش‌های شیمیایی می‌آیند.

مثال‌هایی از افعال مرکب حاصل از این طرح‌واره ساختی در زبان فارسی: جوش زدن، آبله زدن، لک زدن، پینه زدن، واروک زدن، زگیل زدن، آماس زدن، غده زدن، تبخال زدن، تاول زدن، خال زدن، زنگ زدن، دانه زدن، جوانه زدن، شکوفه زدن، ترکه زدن، قلمه زدن، نهال زدن، پتک زدن (گوش کرمانی).

3b. $[[X]_{N/Ai} [zædæn]_j]_{V_k} \leftrightarrow [SEM_i]$ انتقال به وضعیت جدید بطور مستقیم مرتبط با

افعال مرکبی ماحصل طرح‌واره ساختی (۳ ب)، معنای «رسیدن به وضعیتی جدید» را در خود دارند. این تغییر و وضعیت جدید به صورت دخالت مستقیم عامل ضربه زننده است. اما افعال مرکب حاصل از این طرح‌واره ساختی را می‌توان به حیث تفاوت‌های معنایی در طبقه‌های مختلف تقسیم نمود. این دسته می‌تواند افعال مرکبی با معنای «تعمیر کردن یا ترکیب و اتصال موجودیت‌ها یا قسمت‌های یک موجودیت واحد»، «مشخص کردن چیزی»، «صدمه زدن به یک موجودیت»، «ایجاد یک تغییر منظم در چیزی» و «اعمال نیرو بر سطحی» ایجاد کند. مثال‌هایی از افعال مرکب حاصل از این طرح‌واره ساختی در زبان فارسی: بند زدن، تعمیر زدن، بخیه زدن، کوک زدن، پیوند زدن، پیچ زدن، وصله پینه زدن، وصله زدن، خط زدن، هاشور زدن، علامت زدن، سایه زدن، تیک زدن، نشانه زدن، آسیب زدن، لطمه زدن، صدمه زدن، زخم زدن، چشم زدن، جر زدن، لت زدن، تا زدن، گره زدن، فر زدن، عقده زدن، انگشت زدن، دندان زدن، دست زدن، ناخن زدن، ناخونک زدن، قاشق زدن، سوزن زدن، شوت زدن، مشت زدن.

4. $[[X]_{N/Ai} [zædæn]_j]_{V_k} \leftrightarrow [SEM_i]$ حذف/کاهش/کاهش مرتبط با

۱. طرح‌واره ساختی افعال مرکب با «انتقال به وضعیت جدید به طور غیرمستقیم» به پنج زیرطرح‌واره ساختی تقسیم می‌شود که بر اساس معانی مختلف (تعمیر یا اتصال، مشخص کردن، آسیب رساندن، تغییر شکل منظم و اعمال نیرو بر سطح) طبقه‌بندی شده‌اند و این تقسیم‌بندی عمیق‌تر امکان تحلیل دقیق‌تر از افعال مرکب این گروه را فراهم می‌کند که ترجیحاً برای جلوگیری از طولانی شدن متن از بیان مثال‌های بیشتر برای هر دسته چشم‌پوشی می‌کنیم.

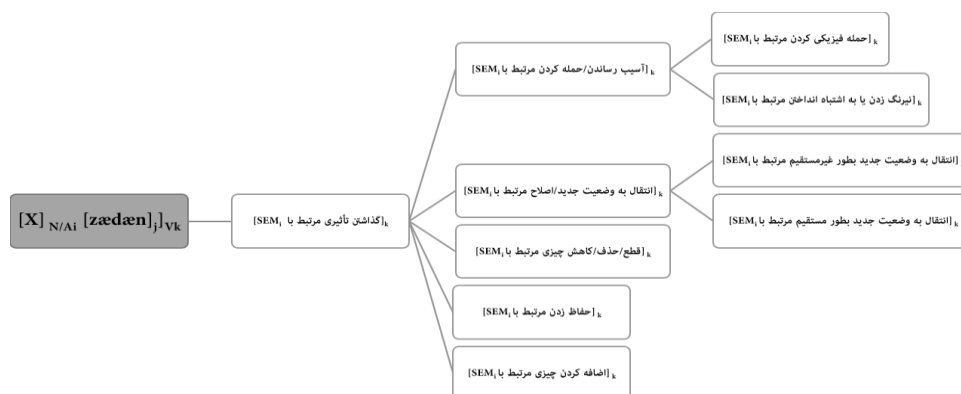
تمامی افعالی که توسط طرح‌واره ساختی (۴) ساخته می‌شوند در خود معنای قطع کردن^۱ یا کاهش دادن «قسمت‌های طبیعی غیرضروری» یا «بیش از حد نیاز رشد کرده» را دارند. معمولاً در طرح‌واره ساختی فوق به جای X می‌تواند همان قسمت‌هایی طبیعی که بیش از حد رشد کرده‌اند، می‌آیند. مثال‌هایی از افعال مرکب حاصل از این طرح‌واره ساختی در زبان فارسی: برش زدن، ریش زدن، مو زدن، رگ زدن، گردن زدن، چمن زدن.

5. $[[X]_{N/Ai} [zædæn]_j]_{V_k} \leftrightarrow [SEM_i \text{ با مرتبط با}]_k$

براساس طرح‌واره ساختی (۵) افعال مرکب حاصل از آن از معنای «چسباندن یا آویختن شیئی که به عنوان جداکننده به کار می‌رود یا جهت دفاع و محافظت از چیزی مورد استفاده قرار می‌گیرد» را در خود دارند. معمولاً در طرح‌واره ساختی فوق به جای X می‌تواند واژه‌هایی مربوط به همان جدا کننده می‌آید. مثال‌هایی از افعال مرکب برای این طرح‌واره ساختی در زبان فارسی: اردو زدن، چادر زدن، پرده زدن، تخته زدن، تکیه زدن.

6. $[[X]_{N/Ai} [zædæn]_j]_{V_k} \leftrightarrow [SEM_i \text{ با مرتبط با}]_k$

تمامی افعالی که توسط طرح‌واره ساختی (۶) تشکیل می‌شوند حاوی معنای «اضافه کردن چیزی» هستند. حال این اضافه کردن، می‌تواند در شکل‌های مختلفی صورت بگیرد. این اضافه شدن می‌تواند اضافه شدن یک مایع (آب زدن، عطر زدن، گلاب زدن، سم زدن)، اضافه شدن یک مزه (نمک زدن، فلفل زدن، ادویه زدن) یا ماده/بافت (رنگ زدن، شامپو زدن، آهار زدن، دوا زدن، کره زدن، مربا زدن، لاک زدن، لوسیون زدن، اسکراب زدن، پماد زدن، روغن زدن، صابون زدن) باشد یا معنی‌الصاق و چسباندن دهد (آگهی زدن، تبلیغ زدن، پوستر زدن، عکس زدن، فراخوان زدن، اعلامیه زدن).

شکل ۴: ساختار شبکه‌ای و پایگانی طرح‌واره ساختی کلی «۱» افعال مرکب همراه با همکرد «زدن»

منتشر کردن

دومین طرح‌واره ساختی کلی در بررسی افعال مرکب با همکرد «زدن»، طرح‌واره «منتشر کردن» است. در این طبقه‌بندی، نوع خاصی از انتشار^۱ وجود دارد که با همکرد «زدن» بیان می‌شود. بیشتر این موارد انتشار، ماهیت شنیداری دارند، هر چند افعال مرکب دیگری نیز وجود دارند که به تشعشعات بصری اشاره می‌کنند و همراه با همکرد «زدن» به کار می‌روند. نکته اساسی درباره این گروه از افعال این است که در جملات ساخته شده با آنها، صرف‌نظر از وجود یا عدم وجود گیرنده، کنش توسط نهاد انجام می‌شود و این کنش شامل انتشار چیزی توسط نهاد است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که جملات تشکیل شده با این افعال مرکب عمدتاً ناگذر هستند؛ به بیانی دیگر، بدون در نظر گرفتن وجود گیرنده، چیزی توسط نهاد منتشر می‌شود. ویژگی مشترک و مهم دیگری که در تمام افعال مرکب این گروه مشاهده می‌شود، مقطعی بودن آنهاست. یعنی انتشارات صوتی و تصویری که در این افعال به آنها اشاره می‌شود، همگی تصادفی، آنی و ناگهانی هستند. از سوی دیگر، در مواردی که گیرنده وجود ندارد و همه جملات ناگذر هستند، نهاد کنشی را انجام می‌دهد که تأثیر مستقیمی بر حالت خودش یا حالت موجود دیگری ندارد. در نتیجه، در تمام جملات ساخته شده با افعال مرکب این گروه، تغییر حالتی رخ نخواهد داد.

طرح‌واره ساختی این دسته از افعال بدین‌گونه است:

7. $[[X]_{N/Ai} [zædæn]_j]_{Vk} \leftrightarrow [SEM_i \text{ با مرتبط با } k]$ [انتشار چیزی مرتبط با]

حال به ترتیب به تبیین هر کدام از زیرطرح‌واره‌های ساختی که ذیل طرح‌واره ساختی (۷) قرار دارند می‌پردازیم. همه این زیر طرح‌واره‌ها زیرمجموعه طرح‌واره ساختی (۷) هستند و در دل خود معنی «انتشار دادن چیزی» را دارند.

8. $[[X]_{N/Ai} [zædæn]_j]_{Vk} \leftrightarrow [SEM_i \text{ با مرتبط با } k]$ [انتشار/ایجاد جلوه بصری مرتبط با]

طرح‌واره (۸) افعال مرکبی با مفهوم «نشر یک محرک دیداری درخشان» ایجاد می‌کند. معمولاً در طرح‌واره ساختی فوق به جای X می‌تواند واژه‌هایی مربوط به تشعشع و سوسوی براق همچون فلش یا جرقه می‌آید یا می‌تواند جلوه‌ای بصری معنادار باشد.

مثال‌هایی برای این طرح‌واره ساختی در زبان فارسی: *شعله زدن، برق زدن، جرقه زدن، سو زدن، سوسو زدن، دود زدن، تنوره زدن، کورسو زدن، زبانه زدن، چشمک زدن.*

9. $[[X]_{N/Ai} [zædæn]_j]_{Vk} \leftrightarrow [SEM_i \text{ با مرتبط با } k]$ [انتشار/ایجاد جلوه شنیداری مرتبط با]

تمامی افعالی که توسط طرح‌واره ساختی (۹) تشکیل می‌شوند در خود معنای «نشر یک محرک صوتی» را دارند. این انتشار صوتی می‌تواند به شکل‌های مختلف صورت بگیرد که می‌توان در

1. emitting

زیرطرح‌واره‌هایی طبقه بندی شوند. افعال مرکب حاصل از این طرح‌واره ساختی را می‌توان به حیث تفاوت‌های معنایی در طبقه‌های مختلف تقسیم نمود.

10. $[[X]_{N/Ai} [zædæn]_j]_{vk} \leftrightarrow [SEM_i]$ ک [ساطع کردن اصوات توسط SEM_i]

بر اساس طرح‌واره ساختی (۱۰)، افعال مرکب حاصل از آن حاوی معنای «تولید صوت توسط یک دستگاه، شیء یا وسیله» هستند. این تولید صدا ممکن است با تنظیم قبلی یا به‌صورت خودکار انجام پذیرد. در این طرح‌واره ساختی، معمولاً به جای X واژه‌هایی قرار می‌گیرند که به اصوات تولید شده توسط اشیاء اشاره دارند. در جملات ساخته شده با این گروه از افعال مرکب، نهاد نه انسان است و نه عامل فاعلی، و تأکید اصلی بر خودبه‌خودی بودن رویداد است. این ویژگی در مورد انتشارات بصری نیز صادق بود. مثال‌هایی از افعال مرکب حاصل از این طرح‌واره ساختی در زبان فارسی: زنگ زدن، بوق زدن، سوت زدن، سفیر زدن، آلارم زدن.

11. $[[i]_{\text{نام آوا}}]_{vk} \leftrightarrow [SEM_i]$ ک [تولید صوت نام آوا]

تمامی افعالی که توسط طرح‌واره ساختی (۱۱) تشکیل می‌شوند در خود معنای «تولید اصوات نام‌آواها» را دارند. در این طرح‌واره ساختی، در جایگاه متغیر، واژه‌های مربوط به نام آواهای زبان فارسی می‌نشینند و به تولید آن نام‌آواها اشاره دارند. مثال‌هایی از افعال مرکب حاصل از این طرح‌واره ساختی در زبان فارسی: جلز و ولز زدن، تاپ تاپ زدن، جیر جیر زدن، قور قور زدن، تق تق زدن.

12. $[[X]_{N/Ai} [zædæn]_j]_{vk} \leftrightarrow [SEM_i]$ ک [ایجاد صوتی از اصوات انسانی SEM_i]

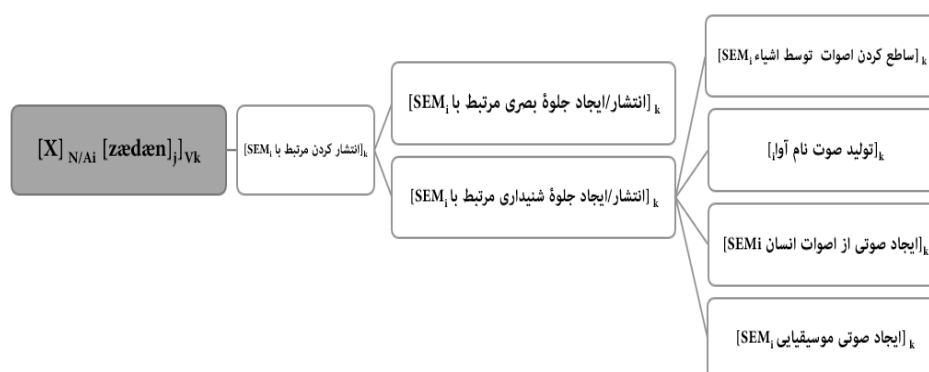
تمامی افعالی که توسط طرح‌واره ساختی (۱۲) تشکیل می‌شوند در خود معنای «اصوات انسانی» را دارند. حال این اصوات، می‌تواند در شکل‌های مختلفی صورت بگیرد. این تولید صوت انسانی می‌تواند انجام گفتار پیوسته باشد (گپ زدن، حرف زدن، لاف زدن)، می‌تواند انجام نطق آزاردهنده باشد (تپق زدن، زر زدن، غر زدن، طعنه زدن، ور زدن، زنج زدن، نق زدن، چانه زدن، ونگ زدن، وق زدن)، می‌تواند تولید اصوات بیانگر احساسات باشد (عریده زدن، داد زدن، فریاد زدن، نعره زدن، صدا زدن، بانگ زدن، هوار زدن، جار زدن، جیغ زدن، قهقهه زدن، ناله زدن، فغان زدن، زار زدن) یا این که صوتی توسط اعضای بدن ایجاد شود (کف زدن، دست زدن، بشکن زدن، انگشت زدن، انگشتک زدن، فندق زدن).

13. $[[X]_{Ni} [zædæn]_j]_{vk} \leftrightarrow [SEM_i]$ ک [ایجاد صوتی موسیقایی مرتبط با SEM_i]

تمامی افعالی که توسط طرح‌واره ساختی (۱۳) تشکیل می‌شوند در خود معنای «تولید صداهای موسیقایی و آهنگین» را دارند. حال این اصوات، می‌تواند در شکل‌های مختلفی صورت بگیرد. اگر در طرح‌واره ساختی فوق به جای X نام‌های انواع «سازها و ابزار آلات موسیقی» بنشینند فعل مرکب معنای «نواختن یک ساز موسیقی» می‌گیرد (مانند: فلوت زدن، ویلون زدن، پیانو زدن، نی زدن، ساز زدن، دهل

زدن، تار زدن، کمانچه زدن، ارگ زدن، تنبک زدن، گیتار زدن، تقاره زدن، تبل زدن، تنبوره زدن، دایره زدن، دف زدن) و اگر بجای X، هر واژه‌ای مربوط به سبک/نوع/ژانر موسیقی بنشینند، فعل مرکب «نواختن یک ژانر یا سبک موسیقی خاص» را می‌گیرد (سه و شش زدن، شش و هشت زدن، پنج نوبت زدن، هفت ضربی زدن، گام زدن، ردیف زدن، جاز زدن، رنک زدن).

برای این طرح‌واره ساختی (۷) دو زیرطرح‌واره در نظر گرفتیم که این تقسیم به حیث تفاوت‌های معنایی انجام شده است:

شکل ۵: ساختار شبکه‌ای و پایگانی طرح‌واره ساختی کلی «۲» افعال مرکب همراه با همکرد «زدن»

انتقال دادن یا نفوذ

در این قسمت شاهد دسته‌ای دیگر از افعال مرکب همراه با همکرد زدن هستیم که در اغلب این افعال مرکب از ابزاری استفاده می‌شود تا از سطح چیزی جهت انتقال یا نفوذ یک ماده به آن عبور کند. یعنی این کنش انتقالی از بیرون به درون است.

طرح‌واره ساختی این دسته از افعال به این صورت است:

$$14. \quad [[X]_{N/Ai} [zaedæn]_r]_{vk} \leftrightarrow [SEM_i \text{ انتقال دادن/نفوذ کردن مرتبط با } SEM_i]_k$$

اکنون به بررسی زیرطرح‌واره‌های ساختی متعلق به طرح‌واره ساختی (۱۴) می‌پردازیم. تمامی این زیرطرح‌واره‌ها ذیل چارچوب طرح‌واره ساختی (۱۴) قرار گرفته و در هسته معنایی خود مفهوم «نفوذ یا انتقال» را حفظ کرده‌اند.

$$15. \quad [[X]_{N/Ai} [zaedæn]_r]_{vk} \leftrightarrow [SEM_i \text{ استعمال دارو یا مواد مرتبط با } SEM_i]_k$$

بر اساس طرح‌واره ساختی (۱۵)، افعال مرکب مشتق از آن حاوی معنای «مصرف یا وارد نمودن هر نوع ماده دارویی یا مخدر به بدن» می‌باشند. در این گروه از افعال مرکب، فعل‌یار معمولاً شامل واژگانی

مرتبط با مواد دارویی، درمانی یا مخدرها است. در جملات ساخته شده با این دسته از افعال مرکب، نهاد همواره انسان بوده که کنش مورد نظر را بر خود اعمال می‌نماید. به نظر می‌رسد انتخاب این همکرد (زدن) برای بیان این مفهوم، احتمالاً به دلیل سرعت تأثیر و پاسخ‌دهی بدن نسبت به مصرف این مواد باشد.

مثال‌هایی از افعال مرکب حاصل از این طرح‌واره ساختی در زبان فارسی: *مواد زدن، بنگ زدن، گل زدن، حشیش زدن، بست زدن (= تریاک زدن)، پنیسلین زدن، مسکن زدن، بیهوشی زدن، کوکائین زدن.*

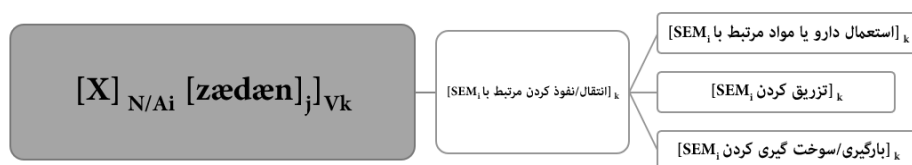
16. $[[X]_{N/Ai} [zædæn]_j]_{vk} \leftrightarrow [SEM_i \text{ کردن تزریق}]_k$

طرح‌واره (۱۶) افعال مرکبی با مفهوم «نفوذ در پوست توسط وسیله‌ای که بتوان با آن ماده‌ای را در شریان‌های بدن منتقل کرد» ایجاد می‌کند. معمولاً در طرح‌واره ساختی فوق به جای X می‌تواند واژه‌هایی مربوط به ابزاری که در پوست نفوذ کند و ماده‌ای را به داخل بدن عبور دهد، می‌آید. مثال‌هایی از افعال مرکب حاصل از این طرح‌واره ساختی در زبان فارسی: *آمپول زدن، سرنگ زدن، واکسن زدن، نیش زدن.*

17. $[[X]_{N/Ai} [zædæn]_j]_{vk} \leftrightarrow [SEM_i \text{ کردن سوخت گیری/بارگیری}]_k$

در طرح‌واره ساختی (۱۷) افعال مرکب دارای معنای «انتقال چیزی به داخل وسیله نقلیه» هستند. در اینجا می‌تواند منظور باری باشد که به داخل آن منتقل می‌شود یا می‌تواند مواد سوختی باشد که داخل مخزن مواد سوختی (باک) منتقل می‌شود. در این طرح‌واره ساختی، در جایگاه متغیر، هر واژه‌ای مربوط به مواد سوخت یا بار می‌تواند قرار بگیرد. مثال‌هایی از افعال مرکب حاصل از این طرح‌واره ساختی در زبان فارسی: *بنزین زدن، گریس زدن، سوخت زدن، بار زدن (تره بار زدن)، گاز زدن، گازوئیل زدن.*

برای این طرح‌واره ساختی (۱۴) سه زیرطرح‌واره قابل تصور است که این تقسیم به حیث تفاوت‌های معنایی انجام شده است:

شکل ۶: ساختار شبکه‌ای و پایگانی طرح‌واره ساختی کلی «۳» افعال مرکب همراه با همکرد «زدن»

کنشی سریع

این دسته از افعال مرکب فارسی بیشتر در گفتار روزمره و محاوره‌ای به کار می‌روند. از آنجا که در بیشتر افعال مرکب با همکرد زدن، معانی سرعت، آنی بودن و ناگهانی بودن وجود دارد که از ویژگی‌های

مشترک این افعال محسوب می‌شود، این بخش از افعال مرکب معمولاً به کنش‌هایی سریع اشاره دارد که بیشتر بر بیان امور جزئی متمرکز هستند. این کنش سریع می‌تواند شامل ایجاد، تولید یا خلق فوری چیزی باشد یا به اندازه‌گیری سریع چیزی اشاره کند. همچنین هر فعل مرکب با همکرد زدن که در معنای اصلی خود بر سریع بودن کنش تأکید دارد، در این گروه قرار می‌گیرد.

18. $[[X]_{N/Ai} [zædæn]_j]_{Vk} \leftrightarrow [SEM_i \text{ با مرتبط با}]_k$

البته گاهی اوقات بعضی از افعال مرکب ذیل این طرح‌واره ساختی هستند اما در طبقه‌بندی زیر طرح‌واره‌های ساختی جای نگیرند. برخی از این افعال مرکب توسط مجاز، پسامجاز، استعاره و گسترش‌ها و تعمیم‌های معنایی شکل می‌گیرند. لذا بعضی از افعال مرکب مثل *معامله زدن* یا *تاق زدن* که در خود معنای سریع بودن یک کنش را دارند جزو همین دسته‌اند اما آن‌ها را جزو دسته‌ای خاص قرار نمی‌دهیم. مثال‌هایی از افعال مرکبی که ویژگی فوق را دارند: *حدس زدن*، *بوسه زدن*، *دید زدن*، *لبخند زدن*، *چرت زدن*، *مثال زدن*، *پوزخند زدن*، *سر زدن*، *لب زدن*.

اکنون به بررسی هر یک از زیرطرح‌واره‌های ساختی متعلق به طرح‌واره ساختی (۱۸) می‌پردازیم. تمامی این زیرطرح‌واره‌ها ذیل چارچوب طرح‌واره ساختی (۱۸) قرار گرفته و در مفهوم خود حاوی معنای «کنش سریع» می‌باشند.

19. $[[X]_{N/Ai} [zædæn]_j]_{Vk} \leftrightarrow [SEM_i \text{ با مرتبط با}]_k$

تمامی افعالی که توسط طرح‌واره ساختی (۱۹) تشکیل می‌شوند در خود معنای «تولید، ساخت یا خلق چیزی/تأسیس یک مجموعه» را دارند. در این دسته از افعال مرکب، فعل‌یاری که در جایگاه نمایه *i* قرار می‌گیرد معمولاً واژه‌هایی مربوط به همان چیزی که تولید، تأسیس، خلق یا آفریده شده است، می‌نشیند. یعنی این افعال مرکب می‌توانند برای خلق اشیاء به کار روند مثلاً فعل مرکب «کاشی زدن» در کارخانه کاشی تولید می‌شود. همچنین در مورد تأسیس یک مجموعه می‌توان *مغازه زدن* یا *رستوران زدن* را مثال زد که به معنای تأسیس آن‌ها است که در خود کمی معنای سریع بودن کنش را دارد. از دیگر افعالی که می‌توان جزو این دسته دانست مواردی است که در ساخت یک بنا وجود دارد است؛ مانند *سقف زدن*، *ستون زدن* یا *تیرک زدن*. مثال‌هایی از افعال مرکب حاصل از این طرح‌واره ساختی در زبان فارسی: *کرسی زدن*، *ستون زدن*، *سقف زدن*، *تیرک زدن*، *پیر پشت بند زدن*، *پل زدن*، *مغازه زدن*، *لبنیاتی زدن*، *رستوران زدن*، *طاق زدن*، *لیوان زدن*، *تیرچه‌بلوک زدن*.

20. $[[X]_{N/Ai} [zædæn]_j]_{Vk} \leftrightarrow [SEM_i \text{ با مرتبط با}]_k$

در طرح‌واره ساختی (۲۰) افعال مرکب دارای معنای «فراهم کردن یک مایه یا درست کردن یک قالب» در خود هستند. معمولاً در طرح‌واره ساختی فوق به جای *X* می‌تواند واژه‌هایی با معنای مایه یا

قالب می‌آید. در جملاتی که با این دسته از افعال مرکب تشکیل شده‌اند، کنش معمولاً آغازگر فرآیندی است که حالتی را به حالت دیگر تبدیل می‌کند؛ مثلاً تبدیل شیر به دوغ. مثال‌هایی برای این طرح‌واره ساختی در زبان فارسی: خامه زدن، مایه زدن، قالب زدن، دوغ زدن، مشک زدن

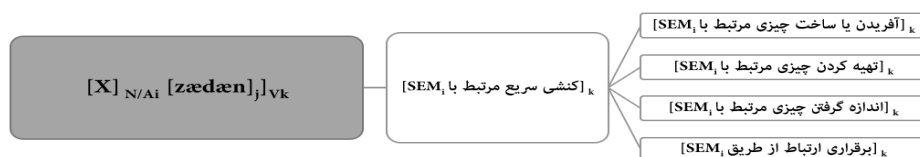
21. $[[X]_{N/Ai} [zædæn]_j]_{Vk} \leftrightarrow [SEM_i \text{ مرتبط با } SEM_j]$

همه افعال مرکب منتج از طرح‌واره (۲۱)، معنای «اندازه گرفتن سریع» را در خود دارند. در این طرح‌واره ساختی، در جایگاه متغیر، هر واژه‌ای با مفاهیم مربوط به اندازه‌گیری می‌تواند بنشیند. مثال‌هایی از افعال مرکب حاصل از این طرح‌واره ساختی در زبان فارسی: تخمین زدن، اندازه زدن، پیمانه زدن، تخته زدن، چرتکه زدن.

22. $[[X]_{N/Ai} [zædæn]_j]_{Vk} \leftrightarrow [SEM_i \text{ برقراری ارتباط از طریق } SEM_j]$

افعال مرکبی که حاصل از طرح‌واره ساختی (۲۲) هستند، معنای «فرستادن پیام/برقراری ارتباط از راه دور» را در خود دارند. این فرستادن و دریافت کنش‌هایی سریع هستند. در این طرح‌واره ساختی، در جایگاه متغیر، هر واژه‌ای با مفاهیم مربوط به دریافت و ارسال پیام و برقراری ارتباط، می‌تواند بنشیند. مثال‌هایی از افعال مرکب حاصل از این طرح‌واره ساختی در زبان فارسی: تلفن زدن، ایمیل زدن، فاکس زدن، مسیج زدن، نامه زدن، درخواست زدن.

برای این طرح‌واره ساختی (۱۸) چهار زیرطرح‌واره قابل تصور است که این تقسیم به حیث تفاوت‌های معنایی انجام شده است:

شکل ۷: ساختار شبکه‌ای و پایگانی طرح‌واره ساختی کلی «۴» افعال مرکب همراه با همکرد «زدن»

حرکت خودکار

در این بخش، اصطلاح «حرکت خودکار» به حرکتی پویا و واکنشی اشاره دارد که قابلیت تکرار منظم را داراست. از آنجا که تمامی افعال مرکب با همکرد «زدن» دربردارنده ویژگی مشترک «سریع بودن کنش» هستند، انواع حرکتی که با این همکرد بیان می‌گردند، عموماً سریع یا آنی محسوب می‌شوند - خواه به صورت تک‌باره اتفاق بیفتند، خواه به شکل متوالی تکرار شوند.

23. $[[X]_{N/Ai} [zædæn]_j]_{Vk} \leftrightarrow [SEM_i]$ با مرتبط k [حرکتی خودکار مرتبط با SEM_i]

برخی از افعال مرکب که در اثر طرح‌واره ساختی (۲۳) ایجاد می‌شوند، برای مثال فعل‌هایی که توسط مجاز، پسامجاز، استعاره و گسترش‌ها و تعمیم‌های معنایی شکل می‌گیرند در زیر طرح‌واره ساختی خاصی قرار نمی‌گیرند و می‌توان آن‌ها را به‌طور مستقیم در ذیل همین طرح‌واره ساختی اصلی قرار داد. اما افعال مرکبی را داریم که معنای حرکت خود کار را دارند و مستقیماً در ذیل طرح‌واره ساختی (۲۳) قرار می‌گیرند و مورد دسته بندی قرار نمی‌گیرند. چند مثال از آن را اینجا می‌آوریم: عقب زدن، جلو زدن، نقاب زدن، پیچه زدن، غوطه زدن، تتق زدن، وول زدن، وول وول زدن، ورجه وورجه زدن.

حال به ترتیب به تبیین هر کدام از زیر طرح‌واره‌های ساختی که در «شکل ۸» نشان داده شده‌اند می‌پردازیم. همه این زیر طرح‌واره‌ها زیرمجموعه طرح‌واره ساختی (۲۳) هستند و در دل خود معنی «حرکتی خودکار» را دارند.

24. $[[X]_{N/Ai} [zædæn]_j]_{Vk} \leftrightarrow [SEM_i]$ با مرتبط k [انجام حرکات موزون مرتبط با SEM_i]

در تمامی افعال مرکب ناشی از طرح‌واره ساختی (۲۴)، معنای «انجام حرکتی موزون، متوالی و منظم» قابل مشاهده است. این حرکات عموماً مستلزم استفاده از ابزار یا وسیله‌ای خاص هستند - مانند تلمبه یا عصا. در این گروه از افعال مرکب، معمولاً فعل‌یاری که در جایگاه نمایه i قرار می‌گیرد، واژه‌ای مرتبط با همان ابزار است، هر چند ممکن است در برخی موارد واژه‌ای دیگر مربوط به این حرکت (مانند نام عامل ضربه‌زننده) در این موقعیت ظاهر شود. مثال‌هایی از افعال مرکب حاصل از این طرح‌واره ساختی در زبان فارسی: پُک زدن، پَر و بال زدن، باد زدن، عصا زدن، پَر زدن، تلمبه زدن، لنگ زدن، بیل زدن، دم زدن، میک زدن، نفس نفس زدن، پا زدن، پنبه زدن، قدم زدن، پارو زدن، پُک زدن، سَق زدن، زور زدن، چمچه زدن، ذق زدن.

25. $[[X]_{N/Ai} [zædæn]_j]_{Vk} \leftrightarrow [SEM_i]$ با مرتبط j [انجام حرکات تهییجی مرتبط با SEM_i]

- 25a. $[[X]_{N/Ai} [zædæn]_j]_{Vk} \leftrightarrow [SEM_i]$ با مرتبط j [انجام حرکت چرخشی مرتبط با SEM_i]
- 25b. $[[X]_{N/Ai} [zædæn]_j]_{Vk} \leftrightarrow [SEM_i]$ با مرتبط j [ایجاد وضعیت جدید مرتبط با SEM_i]

تمامی افعالی ذیل طرح‌واره ساختی (۲۵) در خود معنای «انجام حرکت تهییجی» را دارند. حال این حرکات، می‌تواند در شکل‌های مختلفی صورت بگیرد. بر همین اساس آن را به دو زیر طرح‌واره ساختی (۲۵الف) و (۲۵ب) تقسیم کرده‌ایم.

25a. $[[X]_{N/Ai} [zædæn]_j]_{Vk} \leftrightarrow [SEM_i]$ با مرتبط k [انجام حرکت چرخشی مرتبط با SEM_i]

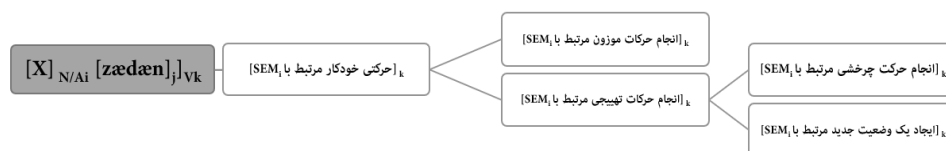
افعال مرکبی ماحصل طرح‌واره ساختی (۲۵الف)، معنای «انجام حرکت چرخشی» را دارند. مثلاً این حرکت می‌تواند توسط شخصی انجام شود که همان وارو زدن است. در این دسته از افعال مرکب، فعل‌یاری که در جایگاه نمایه i قرار می‌گیرد معمولاً واژه‌هایی در مورد مفاهیم حرکات چرخشی می‌نشیند.

مثال‌هایی از افعال مرکب حاصل از این طرح‌واره ساختی در زبان فارسی: پشتک زدن، غلت زدن، چرخ زدن، وارو زدن، پیچ زدن، پیچ و تاب زدن، پیچ و خم زدن، وارونه زدن، معلق زدن.

25b. $[[X]_{N/Ai} [zædæn]_j]_{vk} \leftrightarrow [SEM_i \text{ با مرتبط با } SEM_j]_k$

همه افعال مرکب در طرح‌واره (۲۵ب)، معنای «قرار دادن بدن یک نفر در وضعیتی خاص و معین» را در خود دارند. معمولاً در طرح‌واره ساختی فوق به جای X می‌تواند واژه‌هایی مربوط به مفاهیم وضعیت و آرایش یا ترکیب خاص می‌آید. جملاتی که با این دسته از افعال مرکب تشکیل شده‌اند، معمولاً ناگذرند. مثال‌هایی از افعال مرکب حاصل از این طرح‌واره ساختی در زبان فارسی: چنباطمه زدن، چنک زدن، حلقه زدن، زانو زدن، چهارزانو زدن، قامت زدن، سرپا زدن.

برای طرح‌واره ساختی (۲۳)، دو زیرطرح‌واره قابل تشخیص است که این تقسیم‌بندی بر اساس تفاوت‌های معنایی انجام شده است:

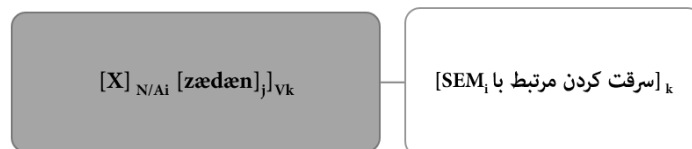
شکل ۸: ساختار شبکه‌ای و پایگانی طرح‌واره ساختی کلی «۵» افعال مرکب همراه با همکرد زدن

سرقت کردن

آخرین طرح‌واره ساختی کلی که برای افعال مرکب با همکرد زدن معرفی کردیم مربوط به افعال مرکبی بود که در خود معنی «سرقت کردن» را می‌دهد. طرح‌واره ساختی آن بدین صورت است:

26. $[[X]_{N/Ai} [zædæn]_j]_{vk} \leftrightarrow [SEM_i \text{ سرقت کردن مرتبط با } SEM_j]_k$

برای این طرح‌واره ساختی (۲۶)، هیچ زیرطرح‌واره ساختی در نظر گرفته نشده است.

شکل ۹: ساختار شبکه‌ای و پایگانی طرح‌واره ساختی کلی «۶» افعال مرکب همراه با همکرد «زدن»

همان‌گونه که در «شکل ۹» مشاهده می‌شود، طرح‌واره ساختی (۲۶) فاقد زیرطرح‌واره‌های ساختی است، چرا که از زایایی بسیار محدودی برخوردار است. افعال مرکب حاصل از این طرح‌واره عمدتاً حاوی

معنای «سبب حرکت چیزی شدن» می‌باشند. در این طرح‌واره ساختی، متغیر موجود معمولاً با واژگانی مرتبط با حرکات کلی و رایج پر می‌شود. به‌طور مشخص، افعال مرکب نشأت گرفته از این طرح‌واره، معنای «ربودن پول از محل نگهداری آن» را انتقال می‌دهند. در این دسته از افعال مرکب، فعل‌یار معمولاً شامل واژگانی است که به همان محل نگهداری پول اشاره دارد. در زبان فارسی، اسامی همچون «بانک‌زن»، «جیب‌زن» و «راه‌زن» همگی از افعال مرکب این طرح‌واره ساختی مشتق شده‌اند.

مثال‌هایی از افعال مرکب این طرح‌واره ساختی در زبان فارسی: *بانک زدن، جیب زدن، قاپ زدن، گنج زدن، به جیب زدن، کف زدن (به معنای دزدی و نه تشویق).*

در نهایت به شبکه پایگانی و سلسله‌مراتبی از طرح‌واره‌های ساختی برای افعال مرکب با همکرد «دادن» دست پیدا کردیم که در شکل «۱۰» ترسیم شده است.

شکل ۱۰: ساختار کامل شبکه‌ای و پایگانی طرح‌واره‌های ساختی افعال مرکب همراه با همکرد «زدن»

۶- نتیجه‌گیری

این پژوهش با استفاده از چارچوب صرف ساختی به بررسی و تحلیل افعال مرکب با همکرد «زدن» در زبان فارسی پرداخته است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که این افعال را می‌توان در قالب شش طرح‌واره ساختی کلی دسته‌بندی کرد: تأثیر گذاشتن، انتقال دادن، کنش سریع، حرکت خودکار، سرقت کردن. هر یک از این طرح‌واره‌های کلی دارای زیرطرح‌واره‌هایی هستند که جزئیات بیشتری از ساختار و معنای افعال مرکب را آشکار می‌سازند. تحلیل‌ها نشان می‌دهد که همکرد «زدن» در این افعال مرکب دارای درجات مختلفی از سبک‌شدگی است که می‌توان آن را روی یک پیوستار نمایش داد. این پیوستار از معنای سرنمونی «ضربه زدن» تا معنای بسیار انتزاعی و سبک‌شده گسترش می‌یابد. علی‌رغم این تنوع معنایی، ویژگی‌های مشترکی در میان افعال مرکب با همکرد «زدن» قابل مشاهده است، از جمله ناگهانی بودن، سرعت عمل، و تأثیرگذاری. رویکرد صرف ساختی در این پژوهش امکان تحلیل جامع و منسجمی از این افعال را فراهم کرده است که هم ساختار صوری و هم جنبه‌های معنایی را در بر می‌گیرد. این تحلیل نشان می‌دهد که چگونه الگوهای موجود در زبان می‌توانند برای ساخت افعال مرکب جدید مورد استفاده قرار گیرند، که این امر به‌ویژه در مواجهه با مفاهیم نوظهور و واژه‌های قرضی اهمیت دارد. یافته‌های این پژوهش می‌تواند کاربردهای مهمی در حوزه‌هایی چون آموزش زبان فارسی و زبان‌شناسی رایانشی داشته باشد. در مجموع، این مطالعه ضمن ارائه تحلیلی نظام‌مند از افعال مرکب با همکرد «زدن»، کارآمدی رویکرد صرف ساختی را در مطالعه پدیده‌های پیچیده ساخت‌وازی زبان فارسی نشان می‌دهد و می‌تواند مبنایی برای پژوهش‌های آتی در این حوزه باشد.

منابع

- اسحاقی، مهدیه و کریمی دوستان، غلامحسین (۱۴۰۱). «پیکره ساخت‌های فعل سبک زبان فارسی». نشریه پژوهش‌های زبان‌شناسی. (۱۴۱)، ۱۷۳-۱۹۸. doi: 10.22108/jrl.2023.135758.1685
- امینی، طاهره (۱۳۹۵). بررسی پنجاه حکایت اسرارالتوحید بر اساس دستور ساختی، پایان‌نامه ارشد زبان و ادبیات فارسی، پژوهشکده ادبیات، دانشگاه الزهرا (س).
- انوری، حسن (۱۳۸۱). فرهنگ بزرگ سخن. تهران: سخن.
- انوری، حسن و احمدی‌گیوی، حسن (۱۳۹۲). دستور زبان فارسی ۲، ویرایش چهارم، چاپ ۳، تهران: فاطمی.
- باطنی، محمدرضا (۱۳۹۲). توصیف ساختمان دستوری زبان فارسی. چاپ ۳۰، تهران: امیرکبیر.
- بامشادی، پارسا (۱۳۹۸). اشتقاق و ترکیب در زبان فارسی در چارچوب ساخت‌واژه ساخت‌محور شناختی. رساله دکتری زبان‌شناسی. دانشگاه شهید بهشتی.

- بامشادی، پارسا و قطره، فریبا (۱۳۹۶). «چندمعنایی پسوند «-ی» فارسی: کندوکاوی در چارچوب ساختواژه ساختی». *جستارهای زبانی*، دوره ۸، ۷ (۴۲): ۲۸۹-۲۶۵.
- بامشادی، پارسا؛ انصاریان، شادی و داوری‌اردکانی، نگار (۱۳۹۷). «چندمعنایی پسوند «-انه» فارسی: رویکرد ساختواژه ساختی». *مطالعات زبان‌ها و گویش‌های غرب ایران*، ۶ (۲۲): ۳۹-۲۱.
- بامشادی، پارسا؛ انصاریان، شادی و داوری‌اردکانی، نگار (۱۴۰۰). «پسوندهای «-زار» «-کده» و «-ستان» فارسی در چارچوب ساخت واژه ساختی». *مطالعات زبان‌ها و گویش‌های غرب ایران*، ۹ (۱): ۲۱-۴۱.
- بهرامی، فاطمه و شیخانیان پور، بهناز (۱۳۹۹). «گسترش معنایی فعل «زدن» محصول مجاز یا استعاره؟ تحلیلی در چهارچوب الگوی چندمعنایی چهارمقوله‌ای». *پژوهش‌های زبان‌شناسی*، ۱۱ (۲): ۱۸۷-۲۱۴.
- بهرامی‌خورشید، سحر و نامداری، اسما (۱۳۹۸). «بررسی افعال پیشوندی در زبان فارسی از منظر صرف ساخت». *مطالعات زبان‌ها و گویش‌های غرب ایران*، ۷ (۲): ۳۵-۵۵.
- حسن‌پوران، زهرا و علیزاده، علی (۱۴۰۲). «بررسی واژه‌های مرکب مختوم به ستاک «نگار» در زبان فارسی: رویکردی شناختی». *پژوهش‌های زبانی*، ۱۴ (۲): ۷۹-۱۰۴. doi:10.22059/jolr.2024.363973.666852
- حق‌شناس، علی محمد (۱۳۸۷). *دستور زبان فارسی*. تهران: انتشارات مدرسه.
- خانلری، پرویز ناتل (۱۳۹۲). *دستور زبان فارسی*، چاپ ۲۶، تهران: توس.
- دبیرمقدم، محمد (۱۳۸۴). *فعل مرکب در زبان فارسی در پژوهش‌های زبان‌شناختی فارسی: مجموعه مقالات*، تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- رزم دیده، پریا و حسن‌شاهی راویز، محمد (۱۴۰۰). «بررسی چندمعنایی فعل‌های مرکب فارسی با همکرد گرفتن براساس نظریه صرف ساختی». *زبان‌شناسی و گویش‌های ایرانی*، ۶ (۲): ۲۱۳-۲۵۲. doi:10.22099/jill.2022.42693.1294
- رزم دیده، پریا و حسن‌شاهی راویز، محمد (۱۴۰۲). «تحلیل چندمعنایی افعال مرکب با همکرد «دادن» در چارچوب معنی‌شناسی قالبی و صرف ساختی». *مطالعات زبان‌ها و گویش‌های غرب ایران*، ۱۱ (۴): ۷۵-۱۱۱. doi:10.22126/jlw.2023.9354.1715
- رزم‌دیده، پریا و خیرمند، ساره (۱۳۹۹). «چندمعنایی واژه‌های پیچیده مختوم به «نامه» در چارچوب صرف ساختی». *زبان‌شناسی و گویش‌های خراسان*، ۱۲ (۲): ۵۹-۹۸.
- رفیعی، عادل (۱۳۹۱). «مفهوم عامل در واژه‌های مشتق زبان فارسی». *پژوهش‌های زبان‌شناسی*، ۲ (۷): ۳۲-۱۹.
- رفیعی، عادل و ترابی، سارا (۱۳۹۳). «وراثت و انگ‌یختگی رابطه صورت و معنی در واژگان: نمونه‌هایی از واژه‌سازی زبان فارسی». *علم زبان*، ۲ (۳): ۶۶-۴۹.
- رفیعی، عادل و رضایی، حدائق (۱۳۹۸). «ساخت اسامی مشتق از پسوند «-گر» از منظر صرف ساختی». *جستارهای زبانی*، ۱۰ (۳): ۷۱-۹۴.

- سیاوشی، سپیده (۱۳۹۲). *تحلیل شناختی در انتخاب همکرد در افعال مرکب فارسی*، رساله دکتری زبان‌شناسی. دانشکده زبان و ادبیات فارسی. گروه زبان‌شناسی، آموزش فارسی به غیرفارسی‌زبانان و فرهنگ و زبان‌های باستانی، دانشگاه علامه طباطبائی.
- ظهرا، فاطمه و رفیعی، عادل (۱۴۰۳). «تحلیلی ساختی از واژه‌های مرکب برگرفته از ستاک گذشته «گشت» در زبان فارسی». *زبان‌شناسی و گویش‌های خراسان*.
<https://doi.org/10.22067/JLKD.2024.87087.1237>
- عباسی، زهرا (۱۳۹۶). «واژه‌های غیربسیط فارسی در صرف واژگانی و صرف ساختی». *جستارهای زبانی*، ۸ (۳): ۶۷–۹۳.
- عظیم‌دخت، ذلیخا و رفیعی، عادل (۱۳۹۸). «واژه‌های مرکب مختوم به ستاک حال «پز» با مفهوم عامل‌محور از منظر صرف ساختی». *پژوهش‌های زبان‌شناسی تطبیقی*، ۹ (۱۷): ۱۹–۴۵.
- کریمی، کورش و نجفیان، آرزو و مهدی‌بیرقدار، راضیه و حسینی معصوم، سیدمحمد (۱۴۰۲). «سلسله مراتب طرح‌واره‌ای در پیکربندی اسم‌های مرکب برون‌مرکز‌گرددی سورانی در صرف ساختی بوی». *زبان‌شناسی و گویش‌های خراسان*، ۱۵ (۴): ۱۰۷–۱۳۷. doi: 10.22067/jlkld.2024.86478.1230
- کشانی، خسرو (۱۳۷۲). *فرهنگ فارسی زان‌سوف*، تهران، مرکز نشر دانشگاهی.
- لازار، ژیلبر (۱۳۹۳). *دستور زبان فارسی معاصر*. با ترجمه مهستی بحرینی، جلد ۳، تهران: هرمس.
- منصوری، مهرزاد (۱۳۹۲). «فعل سبک در افعال مرکب فارسی». *مطالعات زبان‌ها و گویش‌های غرب ایران*، ۱۱ (۱): ۷۷–۱۰۴.
- Booij, G. (2010a). “Compound construction: schemas or analogy?” In S. Scalise & I. Vogel (Eds.), *Cross-disciplinary issues in compounding: A construction morphology perspective* (pp. 93–108). Amsterdam: John Benjamins.
- Booij, G. (2010b). *Construction morphology*. Oxford: Oxford University Press.
- Culicover, P. W., & Jackendoff, R. (2005). *Simpler syntax*. Oxford: Oxford University Press.
- Culicover, P. W., & Jackendoff, R. (2006). “The simpler syntax hypothesis”. *Trends in Cognitive Sciences*, 10: 413–418.
- Family, N. (2006). *Exploration of semantic space: The case of light verb construction in Persian*. PhD Dissertation, École des Hautes Études en Sciences Sociales.
- Jackendoff, R. (2007). “A parallel architecture perspective on language processing”. *Brain Research*, 1146: 2–22.
- Rasooli, M. S., Moloodi, A. S., Kouhestani, M., & Minaei-Bidgoli, B. (2011). “A syntactic valency lexicon for Persian verbs: The first steps towards Persian dependency Treebank”. In *5th Language & Technology Conference (LTC): Human Language Technologies as a Challenge for Computer Science and Linguistics* (pp. 227–231), Poznań, Poland.
- Riehemann, S. Z. (1998). “Type-based derivational morphology”. *The Journal of Comparative Germanic Linguistics*, 2(1): 49–77.
- Riemer, N. (2005). *The semantics of polysemy: Reading meaning in English and Walpiri*. Berlin/New York: De Gruyter Mouton.